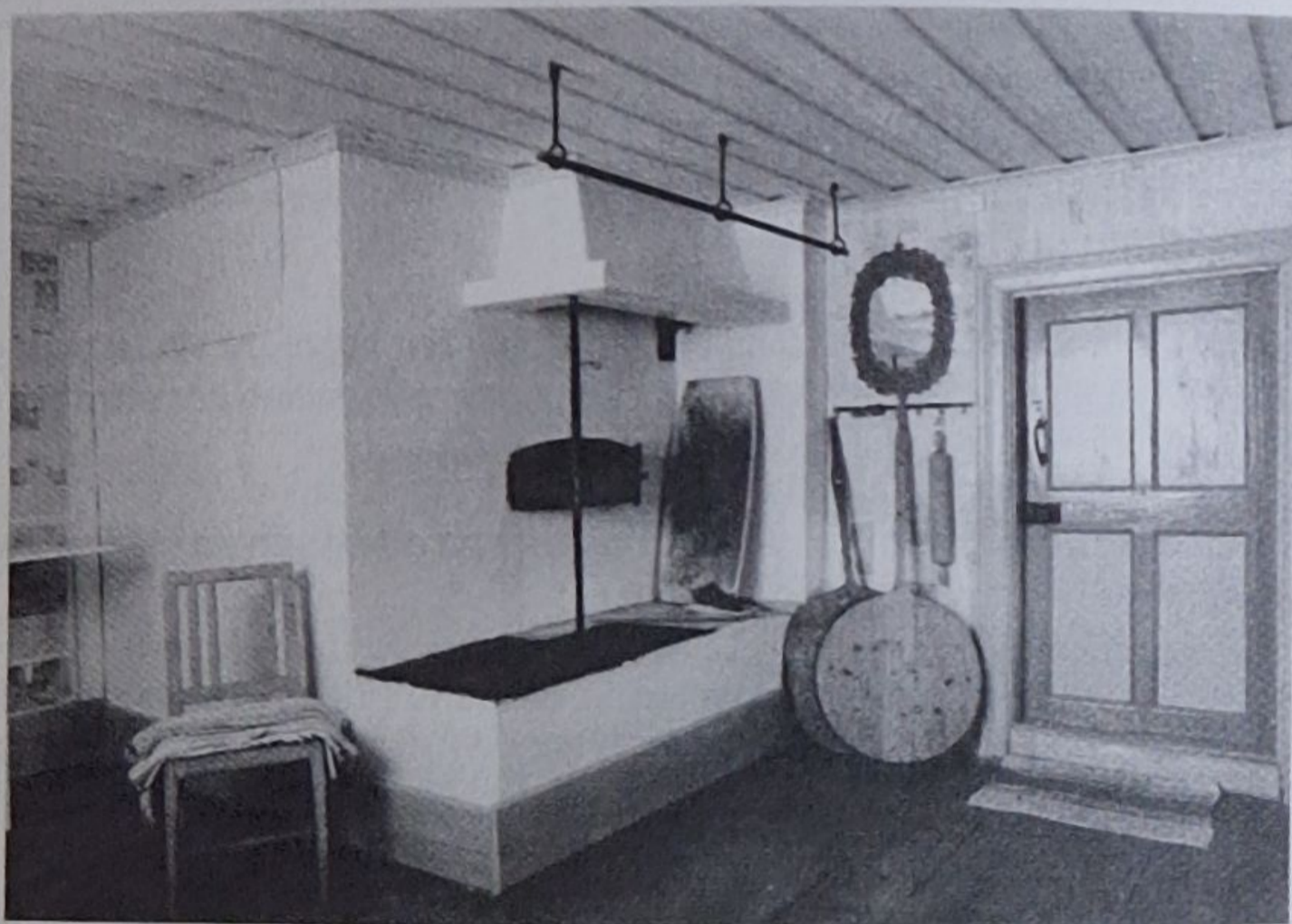

Sommaren 1995 färdigställdes bagarstugan och väggarna har tapetserats med tidningar.

Den lilla timrade byggnaden smälter fint in i miljön där den ligger som ett litet smycke.

Välkommen på ett besök!

Med hembygdshälsning
Ljustorps hembygdsförening
Margareta Thunström

Interiörbild från bagarstugan i Ljustorp.

Under sommaren 1995 hade Dagbladet en artikelserie om historiska platser i Medelpad. Mycket intressanta noteringar som väckte många att forska mera i landskapet. Med tillstånd av författaren, Anna Lundin och redaktör Arne Åkerlund återges här några smakprov på hur man i en dagstidning kan stötta intresset för hembygdsvård och forskning.

Här utvanns järn för två tusen år sedan

Myrlandskapet vid Saxen gömmer en snart två tusen år gammal hemlighet.

En hemlighet om människor från en annan tid, som just på den här platsen en gång framställde järn. Spåren finns där, även om de är svåra att tyda.

Söder om Ljungans breda dalgång, på en kuperad högslätt i Torps socken levde en gång några människor. Troligen under vad som brukar kallas yngre romersk järnålder. Eller mera exakt, runt 400-talet efter Kristus.

Det är ofattbart länge sedan. Nu står jag själv på exakt samma plats, djupt inne i skogen. Tobaksmyren har precis samlat upp de sista resterna av vintern och det är fuktigt. Doft av blöt mossa och en näst intill total tystnad. Bara ljudet från ån bryter stillheten.

Om jag blundar kan jag nästan se människor från en annan tid framför mig. Manliga gestalter, klädda i långa vida byxor av ylle och tunikor i samma material.

Ingen kan med säkerhet säga vilka de är eller varifrån de kommer. Kanske är de bönder från trakten. Kanske kommer de från någon annan del av landet.

Men trots att ingen i dag kan säga exakt vilka de var som en gång trampade här på marken, syns ändå spåren efter dem. Spåren leder en bit upp från strandkanten.

Pia Nykvist är arkeolog och leder utgrävningarna vid Tobaksmyren.

- Här framställdes järn förr i tiden. Det vet vi eftersom vi har hittat flera blästerugnar, säger hon,

En blästerugn är en mycket enkel ugn, som endast består av en utgrävd grop i sluttningen.

- På insidan täcks ugnen av kallmurad sten, medan utsidan är fordrad med lera. Ugnen har också en öppning för en blåsbälg, berättar Pia Nykvist.

Männen runt blästerugnen arbetar hårt. I går hämtade de järnmalm från ån som rinner genom Tobaksmyren. Under ett dygn har den brunröda jorden rostats lite

längre upp i sluttningen och nu är det dags för att mata ugnen med lika delar ved och järnmalm.

Det brinner i ugnen, som är riktigt het vid det här laget - mellan 1200 och 1300 grader. En av männen skyfflar in malm och ved. Han håller på länge.

Nästan åtta timmar i sträck och hela tiden pumpar hans medhjälpare in luft i ugnen med hjälp av blåsbälgen.

Medhjälparen slutar inte och drar heller inte ned på takten. Ett par hundra liter luft i minuten är nödvändigt. Efter denna procedur börjar slaggen att smälta. Då skyndar flera av männen sig att plocka järnet ur ugnen. Sedan hamrar de ut järnklumpen på en sten och smider den till ämnesjärn.

Färdigt.

Men det hårda arbetet gav med dagens mått mätt liten lön för mödan. Forskarna räknar med att järnåldersmänniskan fick fram 2-3 kilo järn av 15-20 kilo malm. Om man räknar om arbetsinsatsen och tiden i reda pengar blir det ett nedslående resultat.

Ett kilo järn framställt på järnåldersvis skulle i dag kosta 1 000 kronor. Det ska jämföras med dagspriset på industriellt framställt järn som ligger på mellan fem och tio kronor per kilo.

Frågan är då om männen vid Tobaksmyren endast framställde järn för husbehovet av vapen och redskap. Eller om de sålde järnet vidare söderut.

- Det är inte alls omöjligt. Man kan jämföra den här platsen med liknande i Jämtland och där vet man att järnet inte enbart framställdes för husbehov, eftersom det rådde en överproduktion i området, säger Pia Nykvist.

Därför är fynden av blästerugnen och alla rostningsplatser vid Tobaksmyren betydelsefulla. Tesen att järnframställning endast var koncentrerad till Jämtland håller inte längre. Det visar också alla fynd av blästerugnar i västra Medelpad som Riksantikvarieämbetet gjort.

Och att man fortfarande räknar med att finna fler.

- Jag tror till exempel att det finns fler blästerugnar kring Tobaksmyren, som vi skulle hitta om vi gick mer systematiskt tillväga, säger Pia Nykvist.

Tiden är ikapp Harry Ekelund

reportage av Åke Hanaeus i ST i december 1994

På 1970-talet började man i Sverige att mera seriöst tala om den naiva konsten. Skriftställaren Gunnar Hellman skrev en inledning till en katalog om sådan konst, visad på Jönköpings museum under sommaren 1971. Han började så här: "Ju mer frustande effektivt och teknokratiskt vårt samhälle blir, desto större behov känner vi att lyssna till de oskolades vishet. Ju mer den "riktiga" konsten avlägsnar sig från den synliga verkligheten, desto starkare blir vår dragning till "retrospektiva" idyller. Ju mer sammansatt och svåröverskådlig tillvaron blir, desto intensivare upplever vi enkelheten och den tingförälskade berättarglädjen hos de konstnärer som varken imiterar naturen eller konsten.

Egentligen är den naiva konsten den allra ursprungligaste, född i de allra äldsta av människans kulturer och kallad folkkonst. Steget därifrån in i den "konstnärliga" konsten togs på 1870-talet av en fransman som var tultjänsteman, Henri Rousseau. Från den tiden talade man om den naiva konsten i termer som mer eller mindre direkt antydde att det var såringer som sysslade med sådant, människor som av någon anledning valt eller tvingats att bryta sig ur den sociala gemenskapen och som målade det de tyckte om, ofta det enkla och vardagliga livet.

Av konstens professionella förståsigpåare blev de sedda över axeln. Naiverna brydde sig inte om några akademiska regler av olika slag som perspektiv, färgbehandling, proportioner och dylikt, de målade så att alla skulle se och förstå vad de målade.

Så var det på 70-talet. Men utvecklingen och preferenserna på konstens område går fort. Nu, på 90-talet, är allting konst. Det började redan på 20-talet med dadaisterna som bröt upp alla spärrar. För dem var det en estetisk revolution; de ville se det berättigade även i så enkla ting som ett bortkastat spårvagnskvitto, en respekt för det enkla och rentav simpla. Med andra ord: respekt för det mänskliga vid sidan av alla nivåer.

Vad som nu har kommit till är innebörden och meningen med det som konsten framställer, det som vi brukar kalla för budskapet och som egentligen alltid har funnits i konsten men ständigt har förändrats, vidgats och laddats med andra värderingar. Konsten som förkunnelse, vägröjare, uppenbarare, sanningssägare.

Nu har det också blivit alltmer tydligt att allt måste sägas klart utan omvägar över akademiska eller andra regler. Konstens medel måste vara enkla och självklara, betydelsen av ett konstnärligt uttryck får inte skymmas av någon formell elegans

eller sofistikerad exklusivitet.

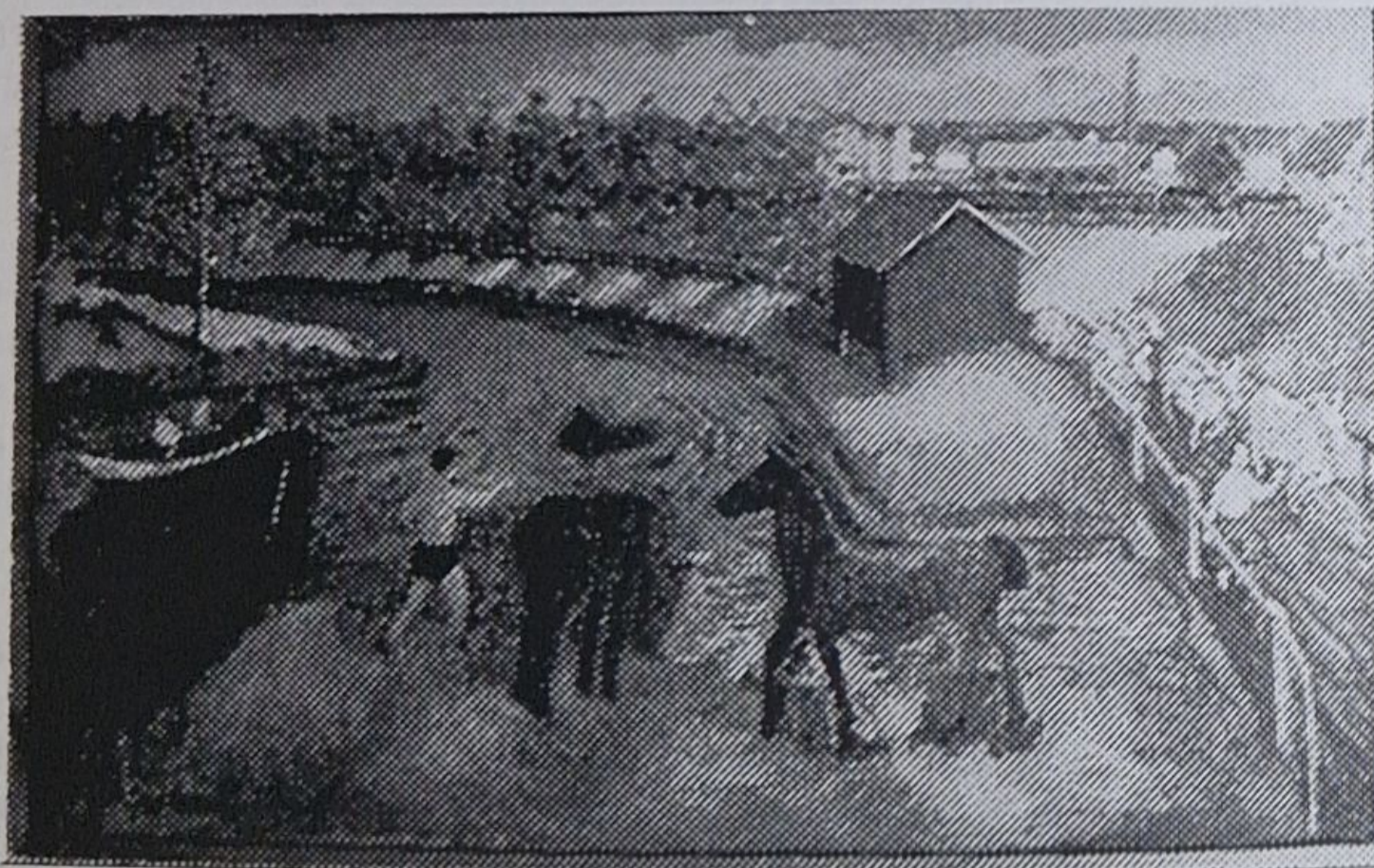
Är betydelsen och innebörden kärv och allvarlig så ska uttrycket, formen också vara det.

Även denna princip har anor, särskilt från Cézannes och Picassos dagar. Dessa herrar lärde oss att formen inte är något heligt utan att den kan förändras hur mycket som helst, bara det gynnar innehållet och budskapet.

Det är nu som tiden har kommit ikapp Harry Ekelund. Han som för mer än trettio år sedan började måla av människor och miljöer i Sundsvall och Njurunda: arbetsliv, familjeliv, nöjesliv. Han målade rakt av, så som det såg ut, ibland som det hade sett ut och som han bevarade i minnet.

Miljöer som inte finns i dag, ibland sådana som någon fotograf inte hade haft möjlighet att föreviga. Miljöer som de unga generationerna aldrig haft en aning om. Som när skjutsen kom från landet med den dagliga mjölken eller hur det gick till när man tvättade kläder utomhus.

Hantverksyrkena är han särskilt förtrogen med. Självt började han i sin fars plåslageri.

Tavlan "Väst på sta'n" av Harry Ekelund ägs av Fornminnesföreningen på Norra Berget. Tavlan hänger i Gullgårdsstugan. Foto Lars-Åke Boman

Överallt är människor med på de målningar som nu visas i Gullgårdsstugan i en utställning, ordnad av Karin Strömberg. Vid Åkroken har han sett bryggarehästarna gå på bete och korna ledas hem från vretarna norr om ån för att mjölkas vid den sociala inrättningen. På ån kommer en roddbåt från Peter Wides färgeri.

Allt sådant som handlar om vanliga enkla människor, gärna med relation till den egna familjen i ett ömsint samband mellan mor, far och barn.

Av Harry Ekelund hade det kunnat bli något helt annat om han hade kommit på tanken. En allegori över årstiderna, en komposition med figurer ligger inte långt borta från Matisses serie med dansare.

Nu blev han plåtslagare och kom vid sidan av det dagliga hantverket in på konsthantverket. Här finns prov på hans Nivrena-smycken, skålar och dryckeskärl, uthamrade med fin känsla för form och rytm, och reliefema, vanligen i aluminium, visande människor i arbete eller i familjen.

Harry Ekelund är född 1907 i Örnsköldsvik och kom som tolvåring till Sundsvall. Hans tidigaste minnen härifrån hör alltså hemma i åren efter det första världskriget då högkonjunkturen började gå över i en depression, som skulle visa sig bli långvarig.

Han utbildades till plåtslagare hos sin far men kom också tidigt in på yrkets estetiska sida. På Sundsvallsmässan 1928 ställde han ut ett fint plåtskrin.

År 1936 etablerade han sig som egen mästare i Njurunda och blev med tiden en idérik och driftig ordförande i hantverksföreningen där. Efter ett olycksfall år 1950 måste han lämna själva yrkesarbetet men kunde fortsätta som konsthantverkare och tog även upp måleriet. Han gav ut finstämda, litet vemodiga diktsamlingar. Alltid med känsla för de vanliga, enkla människornas liv och villkor.

Gårdens historia

Söråkers Herrgård med flyglar uppfördes 1853 av träpatronen J C Kempe, grundaren av Mo & Domsjö. Då fanns fem sågverk på Söråkershalvön. Gården övergick så till familjerna Kjellerstedt och Löfgren. Under 30 år drevs här Norrlands Trädgårdsskola. Härnösands stifts Kurs- och Konferensgård invigdes den 13 juni 1971.

Stiftsgården Söråker

Vi tar mest emot konferenser från kyrka och näringsliv,
men hoppas att fler runtomkring ska hitta hit.

I Stiftsgårdens kapell finns Segertecknet,

Sveriges största ikon.

Bara den är värd ett besök.

Välkommen till Söråker!

Dörrarna står öppna för Dig som behöver en säng för natten
eller dina långväga gäster. Du som vill äta lunch,
fira något extra eller bara komma in och titta.

Något om Grafström-Sandqvistska fondens historia under fondens första decennier

Lars Dixelius

Några inledningsord

Professorn och konstnären Olof Grafström föddes i Attmar (en socken som nu ingår i Sundsvalls kommun) den 11 juni 1855. Vid en högtidsstund på 100-årsdagen av hans födelsedag tog tandläkaren Leonard Berglund, Sundsvall, initiativ till inrättande av en stipendiefond med ändamål att stödja konstnärer med anknytning till Medelpad. Initiativet vann gensvar och ett antal enskilda personer och i två fall dödsbon inom Grafström-släkten bidrog med gåvor till ett grundkapital för fonden. Det kom att dröja en avsevärd tid innan stadgar utarbetats och stiftelsen kunde börja med sin verksamhet, men vid konstituerande sammanträde den 16 mars 1974 antogs ett utarbetat stadgeförslag med några mindre ändringar. Efter ytterligare några mindre justeringar förelåg i november 1974 slutgiltiga stadgar för minnesfonden. Enligt dessa skulle stiftelsen ha till ändamål att antingen utge stipendier till konstnärer med klar anknytning till Medelpad eller Mellannorrland eller verka för förvärv av konst att överlämnas som deposition eller gåva till Sundsvalls museum.

Den 9 mars 1935 hade Arthur Sandqvist - verksam i olika chefspositioner inom bl a skogsföretag, som nu ingår i SCA-koncernen - genom gåvobrev till Sundsvalls Konstförening överlämnat 10 000 kronor. Gåvan skulle i första hand användas för uppförande av en föreningens egen museibygnad i Sundsvall. Donationen hade under namnet Sandqvistska fonden under ett fyrtiotal år redovisats i Konstföreningens räkenskaper utan att annat hänt än att avkastningen lagts till kapitalet. I december 1976 ingick Konstföreningen till Kammarkollegiet med en ansökan om permutation av bestämmelserna i gåvobrevet. Syftet var att erhålla tillstånd att få sammanlägga de Sandqvistska donationsmedlen med Olof Grafströms minnesfond, varvid den nybildade fonden skulle benämnas Grafström-Sandqvistska fonden. Genom beslut den 3 juni 1977 biföll Kammarkollegiet den gjorda framställningen.

Något närmare om tillkomsten av professor Olof Grafströms minnesfond

I protokollet från det förut nämnda konstituerande sammanträdet i mars 1974 redovisas inledningsvis de närvarande vid sammanträdet. Dessa var representanter för Sundsvalls och Mattfors konstföreningar, Lars Dixelius respektive Klas Åslund, chefen för Sundsvalls museum Jan-Bertil Schnell, skriftställaren Nils August Flodén, ombud för elva enskilda personer samt för SA Grafströms dödsbo, W P Grafström, brorson till Olof Grafström, Dagmar Berglund, änka efter Leonard

Berglund och företrädare för dennes dödsbo samt Hans Westerlund, direktör vid Sundsvallsbanken och Lars Pehrson, bankjurist vid banken. Lars Dixelius utsågs till ordförande att leda sammanträdet och Lars Pehrson till sekreterare. I en av protokollsparagraferna upplyses att det under 1950-talet insamlade beloppet 15 154 kronor omhändertagits av Leonard Berglund och insatts på ett bankkonto i Sundsvallsbanken och att Dagmar Berglund - efter makens död - genom gåvobrev den 1 december 1972 förordnat att hela beloppet å den ifrågavarande bankräkningen - 26 935 kr 70 öre exklusive under 1972 upplupen ränta - skulle förvaltas av en stiftelse benämnd "Professor Olof Grafströms minnesfond" och att styrelsen skulle bestå av tre ledamöter och tre suppleanter. - Som inledningsvis berörts antogs vid det ifrågavarande marssammanträdet 1974 med några mindre ändringar ett i förväg utarbetat stadgeförslag.

Den fortsatta utvecklingen

Vid styrelsesammanträde den 29 januari 1975 utsågs den förste stipendiaten. Det blev Urban Norman, född 1953, från Hammarstrand i Jämtland och studerande vid Konstfackskolan i Stockholm, skulpturlinjen. Han fick ett stipendium på 1 500 kr. De närmaste åren utdelades stipendier i samma storleksordning. Som framgår av inledningen kom Kammarkollegiets permutationsbeslut den 3 juni 1977, varigenom Olof Grafströms minnesfond sammanslogs med den s k Sandqvistska fonden, varvid namnet på den nya fonden blev Grafström-Sandqvistska fonden.

Vid årsskiftet 1975/76 var den Sandqvistska fonden i storleksordningen 57 219 kr och 95 öre. Resultatet blev en aktningvärd höjning av kapitalet för den fond som skulle verka för de mål, vilka stadfästs för den ursprungliga Olof Grafströms minnesfond. En ytterligare förstärkning av fondkapitalet kom till stånd genom att en dotter till Olof Grafström, Ruth Grafström boende i USA hade vänligheten att sända 1 000 dollar till förstärkning av fondkapitalet.

Efter några år fastslogs genom praxis vid behandlingen av stipendieansökningarna att kriteriet "klar anknytning till Medelpad eller Mellannorrland" skulle tolkas så att till "Mellannorrland" endast skulle räknas Väster-norrlands och Jämtlands län.

En uppställning över de stipendier, som utsetts under de första nitton åren kan här vara på sin plats (observera att respektive stipendium tidsmässigt knytes till det år under vilket fondavkastningen uppkommit). Presenteras på nästa sida.

År	Namn	Belopp
1974	Urban Norman	1 500 kr
1975	Elisabeth Hattara	1 500 kr
1976	Anders Olsson	1 500 kr
1977	Birgitta Samuelsson	1 500 kr
1977	Mikael Book	1 500 kr
1978	Odd Larsson	2 500 kr
1978	Pija Lindenbaum	1 500 kr
1979	Kit Alexi-Smedberg	2 000 kr
1979	Stig Sjölund	2 500 kr
1980	Vivianne Karlsson	2 000 kr
1980	Sara Hammarberg	3 000 kr
1981	Anders Örnberg	5 000 kr
1981	Irène Vestman	5 000 kr
1982	Camilla Bergman	4 000 kr
1982	Tolv elever på Ålsta Folkhögskola (konstlinjens 2:a årskurs)	4 000 kr
1983	Jörgen Nilsson	4 000 kr
1983	Lennart Ödmark	4 000 kr
1984	Mats Rehnman	10 000 kr
1985	Katja Virdalm	6 000 kr
1985	Henrik Samuelsson	6 000 kr
1985	Hans Lif	6 000 kr
1985	Karin Ögren	6 000 kr
1986	Inget stipendium utgått	
1987	Johan Mauritzson	7 500 kr
1987	Erika Dahlén	7 500 kr
1988	Henrik Samuelsson	6 000 kr
1988	Karin Granqwist	6 000 kr
1988	Anders Boqvist	6 000 kr
1989	Karin Peters	15 000 kr
1990	Karin Hansson	10 000 kr
1990	Birgitta Muhr	10 000 kr
1991	Monica Larsson	10 000 kr
1991	Roland Persson	10 000 kr
1992	Karin Wikström	15 000 kr
1993	Kristina Rimfors	10 000 kr
1993	Ingrid Höglund	10 000 kr
1994	Tomas Byström	10 000 kr
1994	Anna Renström	15 000 kr

Det förtjänar här framhållas att styrelsen regelmässigt eftersträvat att stipendier skulle utgå till sökande, som för sin utveckling ville genomföra en studieresa eller hade ett annat klart definierat mål i sikte.

Beträffande det till stipendieutdelning alternativa mål styrelsen har att arbeta efter, nämligen att förvärva konst för att som deposition eller gåva överlämnas till Sundsvalls museum, har styrelsen tidigt kommit fram till att det inte är meningsfullt att göra konstförvärv med den begränsade inriktningen att endast deponera hos Sundsvalls museum. Med de ekonomiska resurser museet nu förfogar över och med den kompetens som där förefinnes, är förvärv av konst att överlämnas som gåva till museet det mest naturliga förfaringssättet. Under fondens första nitton år har följande konstförvärv gjorts för museets räkning.

Den **3 december 1981** beslöts om förvärv för 10 000 kr av två oljemålningar av Karl (Kalle) Hedberg.

Den **27 september 1984** beslöts om förvärv för 8 000 kr av en oljemålning av Maja Braathen.

Den **22 april 1985** beslöts om förvärv för 11 000 kr av en relief av Arne Jones.

Den **30 april 1986** beslöts om förvärv för 8 000 kr av "förslagsskiss" från 1910 över stadens grundare (konung Gustav II Adolf) utförd av H Sörensen-Ringi.

Den **30 mars 1987** beslöts om bidrag med 15 000 kr för genomförandet av ett aktuellt projekt inom Sundsvalls museum syftande till att för tillhopa 25 000 kr förvärva 11 stora målningar, 7 mindre målningar samt 10 akvareller och pasteller, allt utfört av Kalle Hedberg.

Den **3 december 1991** beslöts om förvärv för 30 000 kr av en oljemålning av Martin Ljunggren.

Avslutningsvis några ord om fondens ekonomiska förhållanden:

Tidigare har omnämnts de belopp på 15 154 kr respektive 10 000 kr, som initialt har bildat grunden för nuvarande Grafström-Sandqvistska fonden. Vidare har redovisats det största tillskottet till fondkapitalet, som lämnats av enskild person under de gångna nitton åren. Ett antal mindre belopp, som här ej redovisas i detalj, har också influtit.

Vad gäller fondkapitalets utveckling under den period som här behandlats kan konstateras att kapitalet stigit från den i Dagmar Berglunds gåvobrev den 1 december 1972 angivna summan 26 935 kr 70 öre till 908 508 kr 33 öre vid 1993 års utgång samt att under fondens aktiva tid till och med år 1993 utdelats stipendier om sammanlagt 184 000 kr samt gjorts konstinköp för Sundsvalls museums räkning för ett sammanlagt belopp om 82 000 kr.

Olof Grafström

Som förut nämnts föddes Olof Grafström år 1855 i Attmar. Föräldrarna var bonden och nämndemannen Carl Petter Grafström och dennes hustru Ingeborg Jonsdotter. Han visade tidigt anlag för teckning och målning. Han studerade åren 1875-82 vid Konstakademin i Stockholm.

Bland studiekamraterna kan nämnas Anders Zorn, Bruno Liljefors, Richard Bergh och Johan Tirén. Han blev tidigt uppmärksammas särskilt för sina landskap i olja från Norrland och Dalarna. Från 1881 besökte han Jämtlands fjällvärld tillsammans med Johan Tirén och blev en av föregångsmännen vid upptäckandet av Jämtlandsmotiven. Senare fortsatte han till Lappland och målade landskap från Kvickjokk, Torne träsk m fl platser. Han fick även beställningar på altartavlor från några Norrlandsförsamlingar. År 1886 utvandrade han till USA och blev snart där känd som en god landskapsmålare. Efter sju års verksamhet huvudsakligen på västkusten blev han lärare och föreståndare, först (åren 1893-1897) vid konstskolan i Bethany College i Lindsberg, Kansas, och därefter (1899-1926) vid Augustana College, konstavdelningen, Rock Island, Illinois. Han var synnerligen produktiv som målare. Utöver ett stort antal landskap målade han närmare tvåhundra altartavlor för svenska kyrkor runt om i USA. Han deltog bland annat i en svenskamerikansk konstutställning i Stockholm, Göteborg och Malmö år 1920. År 1928 återflyttade han till Sverige och var de sista åren av sitt liv bosatt i sin födelsesocken. Han dog 1933.

Arthur Sandqvist

Denne var född den 16 april 1867 i Boglösa socken i Enköpingstrakten. Han var son - yngst av sexton syskon - till länsmannen C J Sandqvist och dennes hustru Hedvig Fredrika, född Söderbaum. Efter studier och en kortare anställning vid Hudiksvalls Trävaru AB kom han i början av 1890-talet till Sundsvallsområdet. Han blev först anställd som kontorschef vid Karlsviks Trävaru AB på Alnö, men blev under senare delen av 1890-talet knuten till en grupp trä- och cellulosaföretag, som hade sin tillverkning i Västerbotten. Vid denna tid synes det ha varit naturligt att företag av aktuell typ hade sina huvudkontor i Sundsvall. Så synes ha varit fallet med bl a Obbola Ångsågs AB, Holmsunds AB och Obbola Cellulosa AB. Arthur Sandqvist var under olika tidsperioder och i olika befattningar knuten till dessa bolag. År 1897 blev han anställd vid Obbola Ångsågs AB. År 1899 titulerades han bokförare. År 1900 utnämndes han till disponent-direktör i bolaget. Han kvarstod i denna befattning tills bolaget upphörde år 1903 i och med att bolagets tillgångar i lös och fast egendom överläts till Holmsunds Aktiebolag.

Arthur Sandqvist knöts år 1905 till styrelsen för detta senare bolag. Från november 1912 till och med utgången av år 1919 var han verkställande direktör i bolaget. Han var åren 1921-1929 ordförande i styrelsen, och de första åren samtidigt "jourhavande direktör". Han kvarstod i styrelsen till maj 1935, då han avgick. Obbola Cellulosa AB bildades 1911. Arthur Sandqvist utsågs till disponent i bolaget. År 1912 inträdde han i styrelsen, blev 1915 vice ordförande och året därpå ordförande i styrelsen och torde ha kvarstått i den befattningen tills det i april 1917 beslöts att bolaget skulle träda i likvidation och dess tillgångar tillskiftas Holmsunds AB. I en historik över Holmsunds AB av Fr. Revara 1946 uttalas om Arthur Sandqvists insatser för bolaget: "Disponent Sandqvists kunnighet och arbetsförmåga, hans osparda nit för bolagets bästa och hans sinne för affärer har verksamt bidragit till bolagets framgång och förkovran under de många år han var knuten till detsamma". År 1907 blev Arthur Sandqvist ledamot i styrelsen för Sundsvalls enskilda bank och kvarstod i styrelsen ett antal år. Han hade även uppdrag som ledamot i styrelsen för brandförsäkringsbolaget Norrland, för Kovda AB och för återförsäkringsbolaget Njord. I det sist nämnda bolaget var han ordförande i styrelsen under en period. - Arthur Sandqvist levde livet igenom som ungarl och avled år 1939.

Alnö Hembygdsförening

Alnöspelet - Ett krönikespel i vardande -
och med små återblickar på föregångare vid Alnö kyrktun

Tankar inför skrivandet

När jag blev tillfrågad om jag ville skriva något om vårt "Alnöspel" i tillblivelse, tvekade jag först. Tänk om det inte går bra för oss? Tänk om vi misslyckas i något avseende eller i flera? Vi har ju i skrivande stund långt kvar till målet: Något sevärt och högtintresant: "Ett spel om Alnö", som projektet kallats. Men man måste ju tro på vad man gör och att man ska lyckas med det! Så all right: så skriver jag då i all enkelhet det som följer.

En första fråga som en läsare eller annan kan ställa är: Varför sätter man i gång med sådant här projekt? Svaren är flera:

1. *att uppfylla ett länge känt kulturellt behov; Alnöns historia är märklig i högsta grad*
2. *att förverkliga en gammal dröm, som några haft sedan ungdomsåren*
3. *att återuppliva en tradition som många minns med glädje inom Alnö Hembygdsförening.*

Återblick på några föregångare

Rubriken gick lätt att skriva. Sedan var det svårare. Det är inte lätt att ha kunskap om sådant som hände för 60 till 40 år sedan. Det är magert med skriftlig dokumentation. Och flera - ja de flesta - av de agerande då har gått ur tiden. Så att skriva på riktigt om det här kräver forskningsmöda, som jag varmt överlåter till annan. Mitt skrivande nu har för övrigt annat syfte. Men ett par tre exempel tycker jag hör till. Det ger distans till vår egen möda och bör ge insikten: "Det kunde ju förr också, alldeles utomordentligt förresten"!

Exemplen blir:

Året 1926

Bertil Wågström har till årsmötet 15/4 1984 utrett och skrivit (i sammandrag) om hembygdsfesten 24-25/7 1926 och dess festtåg, som innehöll:

1. Starkotter med vikingar i följe, en känd storman i landskapet, bosatt i Pottäng, Alnö (Alo Påtta). Hans gravröse finns i Tuna.
2. Peter Josephus med dominikanermunkar i följe. Byggde Indals och Lidens kyrkor på 1480-1490-talet.
3. Karin Månsdotter, soldatdotter från Medelpad, med tärnor. Gift med Erik XIV.
4. Rytteravdelning i 1600-talsuniformer under befäl av fältöversten Balthzar Bäcks, som slog tillbaka fientligt anfall från Norge 1611.
5. Måns Huss - "Vildhussen" sittande i en schäs.
6. Damer och herrar i August-Blanchetidens kläder.
7. Sist i tåget i nationalklädd ungdom i lövklädda skrindor.

Alltså en kavalkad av människor, kända och okända, från 900-tal, representerande 7 århundraden . . .

Initiativtagare och ledare: kyrkoherde Gustaf Em. Mellberg, Alnö. Regissör/inspiratör: Fil.dr Erik Salvén, Uppsala. Bertil Wågström skriver slutligen i utredningen: " . . . finner jag motiverat att bestämma hembygdsföreningens tal sommaren 1926.

Ett foto av spelet om Karin Månsdotter.

Året 1935

Det året uppfördes "Disaspelet". Eftersom jag inte visste vad det märkliga namnet "Disa" stod för, frågade jag flera, som inte heller visste. Men f d Eriksdalspojken, sedermera arkitekten m m Lennart Uhlin, visste att författaren hette Johannes Messenius, som också var historiker. Levde mellan 1579 och 1636. Uppslagsboken meddelar resten: "Disa" är Sveriges första historiska skådespel (ett skoldrama) som Messenius skrev 1611 och bygger på folksagan om den kloka flickan som blir konungsgemål. Namnet skapades ursprungligen för att förklara "distingens" uppkomst. Distingen, eller distingsmarknaden, var en årlig kreaturs- och skinnmarknad i Uppsala i februari. Det var förr en allmän varumarknad av stor betydelse för handelsutbytet mellan Norrland och Svealand. Under forntiden hölls den i samband med en offerfest åt "diserna" och tingsförhandlingar. Diser = i nordisk mytologi kvinnliga väsen som framträdde i dödsögonblicket eller tidigare. För Johannes Messenius gick det illa. Han dömdes till livstids fängelse för politiska stämplingar, men det är en annan historia. Liksom det tragiska i att hans son och sonson avrättades av samma skäl. Efter denna historiska utflykt kan om "Disaspelet" på Alnö kyrktun sommaren 1935 nämnas följande:

- att Karin Söderqvist spelade huvudrollen
- att maken Hilbert (Hibbe) också hade en roll som barsk fogde
- att ynglingarna Carl Johansson och Gunnar Hägglund från Smedsgården, tillsammans med Lennart Uhlin, Hovid och Sven Hammarström, Usland spelade roller, som ja just ynglingar, eller pager, i spelet
- att sedermera överläraren Gustaf Sundqvist var med och höll ihop det hela på ett förtjänstfullt sätt.
- att fil. dr. Erik Salvén regisserade
- att en förnumstig get också lär ha innehaft en roll i spelet . . .

En bild finns bevarad och kan ses på nästa sida.

Året 1940

På sommaren det året uppfördes ett teaterspel om Karin Månsdotter, medelpadsflickan, och hennes liv. Det sägs att fil. dr. Erik Salvén, Uppsala, författat det. Han regisserade också. Han var mycket anlitad som synes.

I rollerna som Karin Månsdotter och Erik XIV fanns Kajsa Strandberg (Junker) resp. Sven Tjernberg. Sven Tjernberg är sågverkspojken som läste till präst. År

idag kyrkoherde emeritus i Örsundsbro, Uppsala stift.

Övrigt om föregångare

De noterade exemplen får räcka. Det finns dock en del foton både från de nämnda och från övriga. Förhoppningsvis kan ett litet fotocollage arrangeras och visas i samband med uppförande av "Alnöspelet".

Upplysningsvis kan nämnas att två krönikespel skrivits med handling som utspelar sig på Alnö vid 1100-talets slut.

- Ragnar Laestadius, Torp, har skrivit "Mannen från havet". Det har uppförts i Torp, men ej på Alnö. Det skulle uppföras 1984, men fick inställas i brist på amatörskådespelare.

- Bertil Wågström, Alnö, har skrivit ett kortare bygdespel om konflikter mellan ungdomar (asatroende mot kristna) när gamla kyrkan skulle byggas. Har inte kunnat få fram om det blivit uppfört.

Gruppen från "Disaspelet" 1935, några igenkända:
Vid skölden i mitten upptill: Lennart Uhlin, strax vänster om honom Carl Johansson, Sven Farm, Sven Söderqvist. Till höger om Lennart Uhlin står Dan Bårman (stor man i vit krage). Snett framför Lennart Uhlin: Rune Röden (med stor hatt). Till höger om Dan Bårman: Sven Hammarstöm. Längst fram, längst till vänster sitter Jan Ahlqvist, Bullås. Strax bakom honom står Henrik Karlsson, Nysäter. Som nr 6 resp nr 7 från vänster sitter Karin Söderqvist ("Hibbes" fru) och Anna Johansson. Snett ovan Anna Johansson åt höger står Maja Rödén. Sittande som nr 2 från vänster en Dahlström, (Teodor?). Sittande längst fram, längst till höger, "Disaspelets" ledare och regissör fil. dr. Erik Salvén, Uppsala.

Projekt "Ett spel om Alnö" - "Alnöspelet"

Idé, principbeslut och projektgrupp.

Idén om att skapa ett krönikespel växte fram under 1989-1990, men mognade inte till styrelsebeslut förrän hösten 1991, närmare bestämt den 5 september. Tidsaspekten angavs endast som "under överskådlig tid", vilket så småningom översattes till uppförande sommaren 1995. Det visade sig emellertid snart att det var en för optimistisk bedömning. Vid principbeslutet tillsattes också en interim projektgrupp bestående av Ingridh Lundin, Kajsa Strandberg-Junker, Hjördis Schymberg, Inga Brattemo, Majvor Löfqvist och med undertecknad som sammankallande. Det första projektmötet hölls redan den 12 september 1991.

Mödan med ämnesvalet

Ämnesvalet var inte lätt. Det första projektmötet ägnades helt till diskussion om det. Ett stort antal ämnen listades, mer eller mindre spektakulära; t ex:

- *Livet på allra äldsta Alnö med tidig jordbruks- och fiskekultur*
- *Den gamla kyrkans påstådda föregångare; stavkyrka i "Haije" på norra Alnö (osäker muntlig tradition)*
- *Kristendomens framväxt på Alnö på 1100-talet.*
- *Den gamla kyrkans byggnadsepok (Elva kristna bönder och en asatroende)*
- *In- och utflyttningsvågorna vid sågverksepokens (ovetenskapligt påstående, men en påtaglig verklighet).*
- *Lungсотens härjningar i bonde- och sågverkssamhällena.*
- *Troliga kultur- och andra "krockar" mellan ursprungliga och invandrande befolkningen.*
- *Båt- och färjetrafikens utveckling och drömmen om en bro.*
- *Den framgångsrika och mångskiftande idrottsrörelsen på Alnö.*

Ram för spelnehåll

Vägen från "listning av ämnen" till "ram för spelnehåll" blev lång och kantad av enkäter som tog tid, diskussioner vid projektgruppmöten o s v. För lång att berätta om!

Det får räcka här med att konstatera att projektgruppen fastställde ramen för spelnehålllet den 3 juni 1994. Inom den har manusförfattaren full frihet.

Fritt beskrivet har ramen följande innehåll:

1180-talet = Första huvudscenen

- Tiden är den när den gamla kyrkan byggdes med människor, händelser och konflikter omkring bygget och livet i allmänhet. Många hade alls inte övergivit tron på asagudarna. Tiden hade sin dramatik - även på Alnö.

1490-talet = Andra huvudscenen

- Nu står gamla kyrkan tillbyggd, restaurerad och vacker med färdiga kyrkomålningar; kyrkomålarna nyss klara, kanske dags för invigningsfest? Kanske händer annat? Säkert gör det det . . .

1890-talet = Tredje huvudscenen

- Nu står Alnö mitt i den brusande sågverksepoken - på gott och ont har man mött industrialismen. Här finns mycken spänning och dramatik inbyggd . . . Spelet berättar: Vad får Ni se! Här ska inget avslöjas.

Avrundning efter huvudscenerna (1970-1990-tal)

- Ja, det bör kunna göras som en svepande högt rapsodisk bild av "berättare" eller vad rollfigurerna nu skall kallas. "Berättare" (eller vad manusförfattaren ger för namn)

- Tanken är att huvudscenerna också ska bindas samman med rollfigurer (då och då återkommande) som med förhoppningsvis roliga, dramatiska, gärna dråpliga dialoger, med lokalt, igenkännligt innehåll kommenterar och/eller berättar om människor, händelser, skrönor etc.

Teaterledning och ensemble

Under sommaren 1995 har överenskommelser kunnat träffas med manusförfattare Peder Forsberg, producent Marie Lundblom, regissör Jan Bäcklund, scenograf Sören Brunes. Samtliga är erfarna inom teatervärlden. Vi inom projektgruppen ser fram emot ett fortsatt trevligt intressant samarbete. Det är redan igång! En ensemble av amatörer skall skapas, vi gissar på 35-40 personer än så länge, i alla åldrar och i jämn fördelning mellan könen. Ensemblen skall inom sig klara talroller, musik, sång, dans, recitation, ja allt som krävs för ett habilt teaterspel.

Redan under hösten 1995 kommer viss utbildning för amatörskådespelarna att startas av regissören.

Programförklaring för Alnöspelet

I ett förslag till projektplanering som producent och regissör gjorde sommaren 1995 börjar de med ett förslag till programförklaring, som projektgruppen gärna instämmer i.

Citat:

- *"Vår vilja och förhoppning är att Alnöspelet för betraktaren inte enbart skall bli en historisk krönika, utan även en resa i bilder genom tiderna.*
- *Vår tanke är att det skall föra vidare både frågor, trätor och skrönor utan att släppa förankringen i den sanna historien.*
- *Alnöspelet skall inte bli en engångsföreteelse. Det skall kunna spelas år efter år och ses gång på gång.*
- *För att uppnå detta krävs ett innehåll av: "GLÄDJE, SPÄNNING OCH LIV"*

Vi hoppas alla att vi gemensamt skall lyckas leva upp till denna ambitiösa programförklaring!

Uppförandet av Alnöspelet

Den nyss nämnda projektplaneringen, som projektgruppen fastställt, omspanner två år, 1996 och 1997; sålunda:

Sommaren 1996

- *Ett "Alnöspel" av kortare och enklare karaktär, men nyskrivet och fräscht. "Kortare och enklare" därför att "dramagruppern" behöver inskolning!*
- *Ett program där t ex sångkör, folkdansare, musiker och "lokalhistoriker" - alla med Alnöanknytning - deltar.*
- *Antalet spelomgångar har inte fastställts ännu. De blir inte så många, kanske 2 eller 3 eller så.*
- *Programmet kommer i någon mån att präglas av att Alnö kyrka fyller 100 år och att hembygdsrörelsen på Alnö varit verksam i 70 år under 1996.*